

Київський університет імені Бориса Грінченка
Вища педагогічна школа Спільки польських учителів
(м. Варшава, Республіка Польща)
Благодійний фонд сприяння розвитку освіти імені Бориса Грінченка

КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНА ОСВІТА: ЯКІСНІ ВИМІРИ

Монографія

Київ – 2015

ЗМІСТ

Розділ I	
КОМПЕТЕНТНИЙ ПІДХІД	
ЯК СУЧАСНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ОСВІТИ	
<i>Левовицький Т.</i> Компетентні вчителі — традиція, погляди щодо педетології, рекомендації ЄС, невирішені проблеми	5
<i>Сисова С.</i> Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу	18
<i>Хоружа Л.</i> Стратегія і тактика впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку фахівців	45
<i>Драч І.</i> Наукові основи компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою майбутніх фахівців	55
Розділ II	
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ НА КОМПЕТЕНТНИХ ЗАСАДАХ	
<i>Мешальський С.</i> Інтерактивність навчання та соціальні компетенції вчителя	70
<i>Дічек Н.</i> Шляхи модернізації курсу «Методологія науково-педагогічних досліджень» як важливого чинника формування у майбутніх викладачів дослідницької компетентності	81
<i>Канішевська Л.</i> Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності учнів початкової школи у позаурочній діяльності	106
<i>Малихін О., Герасимова О.</i> Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи	128
<i>Морзе Н., Буїницька О., Кочарян А.</i> ІК-компетентність викладачів і студентів як шлях до формування інформаційного освітнього середовища університету	151

<i>Беднарська Н.</i> Основи положення навчання із використанням нових інформаційних технологій як запрошення до дискусії щодо компетенцій сучасного вчителя	196
<i>Тернопільська В.</i> Підготовка вчителя до формування соціальної компетентності учнів підліткового віку у позаурочній діяльності	207
Розділ III	
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ	
<i>Братко М.</i> Концептуальні засади середовищного підходу у вищій освіті	243
<i>Беднарчик Г., Славінська К.</i> Зміни компетенцій неперервної професійної освіти вчителя	262
<i>Желанова В.</i> Мотивація, смислова сфера та професійна суб'єктність майбутнього педагога у площині їх рефлексивної детермінації	272
<i>Олексюк О., Ткач М., Бондаренко Л.</i> Духовно-смислова інтуїція у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва	292
<i>Чернуха Н.</i> Інтеграція як фактор модернізації сучасного освітнього простору на компетентнісних засадах	309
<i>Терентьєва Н.</i> Підготовка магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи»: реалізація компетентнісного підходу	320
Содержание	335
Резюме	337
Content	349
Abstracts	351
Відомості про авторів	363

УДК 378.016:78

Олексюк Ольга Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

o.oleksiuk@kubg.edu.ua

Ткач Марія Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

m.tkach@kubg.edu.ua

Бондаренко Лариса Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

l.bondarenko@kubg.edu.ua

ДУХОВНО-СМИСЛОВА ІНТУЇЦІЯ У ФОРМУВАННІ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті вперше теоретично обґрунтовано сутність поняття духовно-сміслової інтуїції, здійснено історичний дискурс вивчення зазначеного феномену, узагальнено підходи до дослідження окресленої проблеми. Виявлено рівні прояву духовно-сміслової інтуїції (екзистенційний, інтерсуб'єктивний, трансцендентальний), висвітлено особливості її формування у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва. Здійснено педагогічну діагностику рівнів сформованості духовно-сміслової інтуїції у студентів напряму підготовки 6.020204 та спеціальності 8.02020401 «Музичне мистецтво». Розроблено поетапну методику її формування у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва через комплекс спеціально підібраних та адаптованих тренінгових вправ і різноманітних технік.

Ключові слова: духовно-сміслова інтуїція, герменевтичний досвід, майбутній вчитель музичного мистецтва.

На сучасному етапі розвитку вищої мистецької освіти потреба набуття герменевтичного досвіду майбутнього фахівця зумовлена внутрішніми імпульсами самої педагогіки з її підвищеною увагою до індивідуальних, завжди унікальних і неповторних проявів людської суб'єктивності. Утім,

доводиться констатувати, що фахова підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва у вищих навчальних закладах орієнтована, в першу чергу, на репродуктивний характер освітнього процесу. Поза увагою залишаються питання розкриття духовного потенціалу особистості з її унікальним життєвим світом і досвідом. Нова парадигма освіти, принциповим положенням якої є герменевтичне тлумачення досвіду, передбачає духовну інтерпретацію тексту, розкриваючи його смисл і значення в універсумі культури. Інтуїтивні процеси, які задіяні у підсвідомості особистості, дають їй можливість цілісно охопити увесь текстовий масив та осягнути його універсальний смисл. Відтак актуалізується роль саме духовно-сислової інтуїції у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва. У зв'язку з цим, задіяність духовно-сислової інтуїції у цьому процесі сприяє прояву власної унікальності інтерпретатора, який тлумачить не тільки музичний твір, а й себе, привнесений ним смисл.

Нині у вітчизняній педагогічній науці проблема формування герменевтичного досвіду майбутнього фахівця у вищих мистецьких навчальних закладах є однією з пріоритетних. Наукові дослідження спрямовано на позначення моральних та естетичних характеристик цього поняття як педагогічного феномену (О. Олексюк, Т. Скорик, М. Ткач та ін.), визначення його окремих підструктур: музично-виконавського досвіду (З. Еманова, О. Хлебнікова та ін.), досвіду сприйняття поліфонії (М. Сибірякова-Хіхловська), художньо-епістеміологічного та мистецького досвідів (В. Вергунова, О. Довгань, Т. Грінченко) [19, с. 26].

Феномен інтуїції у творчому процесі та їхній взаємозв'язок обґрунтовували такі вчені, як Б. Кедров, О. Леонт'єв, С. Микулинський, М. Ярошевський та ін. Дослідження інтуїції в контексті співвідношення логічного та нелогічного у пізнавальній діяльності здійснювалося К. Абульхановою-Славською, С. Рубінштейном та ін. Такі вчені, як Ф. Басін, А. Карпов, А. Прангішвілі, Е. Соколов, Д. Узнадзе та ін., розглядали інтуїцію

як феномен, пов'язаний із процесами сприймання, мислення, рефлексії, внутрішньої мови, що виявляється у розвитку окремих видів навичок і установок.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що інтерес до феномену інтуїції у творчому процесі помітно зріс, однак це поняття не набуло ще достатнього наукового обґрунтування у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Саме тому за *мету* ми обрали теоретичне обґрунтування поняття духовно-сислової інтуїції та розробку поетапної методики її формування у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Герменевтичне розуміння досвіду виходить з позицій, принципово протилежних традиційній теорії пізнання. Досвід не може "застигати" у підсумковому знанні, ставати завершеною, незмінною абстракцією. Сутність досвіду полягає в тому, що він завжди відкритий, постійно збагачується новими елементами [19, с. 27]. На думку Г.-Г. Гадамера [7], герменевтика досвіду передбачає дію механізму, завдяки якому людина вступає в діалог із традицією, своєрідним "Ти". Так, через мову, текст формується досвід як духовний феномен. Автор зазначає, що мета розуміння полягає не тільки в інтерпретації та реконструкції тексту, а й в активізації власних мисленнєвих процесів через формування діалогової взаємодії. Адже звернення до будь-якого тексту потребує "досвіду осмислення, який ніколи не починається з нуля і ніколи не замикається на нескінченності" [6, с. 15]. У результаті спілкування з текстом інтерпретатор практично створює власний "авторський" текст. Феномен герменевтичного досвіду інтегрує світ уявлень, образів, духовних переживань, через які суб'єкти педагогічного процесу здійснюють перетворення, необхідні для досягнення Істини. Саме герменевтичний досвід з його учуванням, уживанням, самоспостереженням (В. Дільтей, В. Кузнєцов, С. Тулмін, І. Молостова та ін.) допомагає відкрити цілісне та моральне в контексті розуміння текстів культури.

Текст як явище (феномен) гуманітарної культури і механізм процесу розуміння у широкому значенні трактується як будь-яка впорядкована система, в якій знаками виступають не тільки конкретно літературні (музичні) тексти, а й інші символи та образи. Це можуть бути будь-які артефакти, суспільство, культура, людський учинок, свідомість, світ у цілому, які виступають як потенційні тексти, що потребують творчої інтерпретації і розуміння (М. Бахтін, В. Зінченко, Ю. Лотман, М. Мамардашвілі та ін.).

Отже, у герменевтиці відбувається текстуалізація соціально-культурної реальності, а саме реальність постає як текст. У зв'язку з цим розуміння тексту досягається у результаті проникнення у духовний світ автора за умови *конгеніальності*¹ (співвимірності духовних потенціалів автора і інтерпретатора). Тобто розуміння тексту передбачає конгеніальність інтерпретатора, його піднесення до рівня автора та реалій культури.

Уперше інноваційний ресурс феномену конгеніальності в контексті герменевтичних смислів мистецької освіти обґрунтувала у своїх наукових розвідках О. Олексюк [20]. На думку автора, обов'язковою умовою конгеніального осягнення музичного твору є співпереживання і співтворчість. У цьому процесі визначальну роль відіграє емпатія, тому що поштовхом до інтерпретації є перенесення домінанти на "іншого" і ототожнення з ним. У разі роботи з текстом музичного твору цим "іншим" є автор, його стиль, ліричний герой.

На думку Д. Варигіна [5], у процесі інтерпретації ми не тільки відтворюємо текст, а й створюємо нові смисли, пов'язані з його глибинними "витоками". Інтерпретуючи, як вважає автор, можна створити практично новий текст, тому герменевтика є не тільки методом, а й виявленням творчості, мистецькою подією. Саме близькість герменевтики до творчості підтверджує той факт, що велику роль у ній відіграє інтуїція з її тяжінням до

¹ Конгеніальність (від лат. *con* – разом и *genius* – дух), – подібність за духом, способом думок, художньою манерою тощо.

іраціоналізму. Тому важливим, на наш погляд, є дослідження у герменевтиці раціонального та іраціонального підходів у контексті еволюційного розвитку уявлень про інтуїцію з моменту зародження філософської думки до сучасних поглядів у розумінні цього поняття.

Про значну роль інтуїції у процесі пізнання говорили ще античні філософи, при цьому трактували це поняття по-різному. Так, Платон [15] розглядав його в руслі своєї знаменитої концепції "знання є пригадуванням", яка цікаво представлена в діалозі "Менон". Арістотель [2] же пов'язував проблему інтуїції з фундаментальністю та непохибністю наукового пізнання. Великий філософ античності вважав індукцію ненадійним методом, який не в змозі надати належне знання. Втім, інтуїція, на думку Арістотеля, є тим методом, за допомогою якого можна отримати достовірне знання, що не потребує подальшої перевірки.

У релігійній герменевтиці (А. Аврелій, Ф. Аквінський та ін.) значне місце приділялося ідеї "богонатхненності", яку й вважали інтуїцією. Так, згідно з Аврелієм, зрозуміти смисл Святого Письма може лише інтерпретатор, наділений "богонатхненністю", яка є тотожною до "богонатхненності" його автора [1]. Отже, можна стверджувати, що у поглядах античних і середньовічних філософів було закладено підґрунтя для вивчення інтуїтивного пізнання, хоча саме поняття "інтуїція" ще не набуло наукового значення.

Розвиток філософії життя, феноменології, герменевтики став важливим етапом у науковому осмисленні інтуїції (В. Дільтей, Е. Гуссерль, Ф. Шлейєрмахер та ін.). Так, Ф. Шлейєрмахер [24] уважав інтуїтивне пізнання одним із найважливіших у герменевтиці. Це підтверджується його думкою про те, що у процесі інтерпретації можна розбирати сам текст, а можна заглибитися у дух автора, при цьому обидва ці шляхи є рівнозначними. Науково обґрунтувавши основні категорії герменевтики – інтерпретацію та розуміння, Шлейєрмахер визначив, що інтерпретація як засіб досягнення розуміння відбувається на двох рівнях: інтуїтивному та

дискурсивному. Перший рівень (інтуїтивний) відповідає безпосередньому охопленню смислу засобом дивінації (передчуття). На іншому рівні (дискурсивному) відбувається розуміння тексту як цілого у результаті смислового аналізу його частин, у співставленні його окремих і загальних значень. Інтерпретація також є невіддільною від процедури емпатії, оскільки супроводжується уживанням в об'єкт дослідження з метою розуміння смислів, які в ньому знаходяться, шляхом співпереживання, учування, інтуїтивного осягнення авторського світу.

Подальший розвиток герменевтики пов'язаний із дослідженнями В. Дільтея [10]. У герменевтиці Дільтея інтуїтивний аспект достатньо розроблений, адже, на його думку, в першу чергу потрібно розуміти саме життя, яке, по суті, є ірраціональним. Предметом розуміння, за Дільтеєм, є внутрішній світ особистості, а саме розуміння виступає як специфічний метод психологічної реконструкції духовного світу особистості засобами уяви, перевтілення та інтуїції.

Суттєво збагачує герменевтику в онтологічному (буттєвому) вимірі М. Хайдегер, виділяючи два види розуміння: первинне – дорефлексивне (інтуїтивне) передрозуміння як відкритість, горизонт, від якого неможливо звільнитися, та вторинне – розуміння як вид пізнання, що наближується до рефлексії [23]. Так, досліджуючи еволюцію мислення вченого, А. Дахній дійшов висновку, що "якщо феноменологія гусерлівського кшталту спирається на інтуїцію рефлексивного споглядання, феноменологія гайдегерівського варіанту орієнтується на інтуїцію герменевтичного розуміння, теоретичній рефлексії протистоїть життєве переживання" [9, с. 78].

Ідеї М. Хайдегера знайшли свій органічний розвиток у працях Г.-Г. Гадамера [6]. Істину і метод учений розумів як протилежності, намагаючись позбавити їх наукових стандартів. Можна сказати, що передрозуміння, яке засноване на передумовах і має суттєве значення у герменевтиці філософів, є результатом первинної інтуїції, на якій ґрунтується

все подальше розуміння. Отже, розуміння як пізнавальна процедура, на думку вчених, є не тільки відкриттям чогось нового, а й уточненням, роз'ясненням і розвитком інтуїтивного передрозуміння.

У цілому можна окреслити два підходи до досліджуваного феномену, що історично склалися у герменевтичних дослідженнях:

- логічний, раціональний, який скеровується методом герменевтичної логіки у пізнавальному процесі;
- інтуїтивний, ірраціональний, який пов'язаний із дослідженням інтуїтивного передрозуміння, стану осяяння, "інсайту"², "ага-переживання"³ у творчому процесі.

На початку ХХ ст. з'являється низка філософських течій, серед яких особливо відомим стало вчення французького мислителя А. Бергсона [4] "інтуїтивізм", яке виникло на противагу матеріалістично-механістичній та позитивістській філософії. У метафізичних поглядах Бергсона життя розглядалося як космічний процес, "життєвий порух", у якому лише інтуїція надає людині можливість схопити сутність "живої цілісності" речей та явищ. За Бергсоном, унаслідок того, що творчість – це результат інтуїтивного пізнання, вона є найбільш притаманною людям мистецтва. Оскільки вони є єдиною категорією людей, котрі проникають у глибинні підвалини буття, то саме їм належить здатність опановувати принципи універсальної філософії. Таким чином, для концепцій інтуїтивізму (А. Бергсон, М. Лоський, З. Фрейд та ін.) характерним є погляд на інтуїцію як сховану у глибинах підсвідомого першопричину творчого акту. Ідеї інтуїтивістської естетики Бергсона знайшли своє подальше життя у працях Б. Крочче та Г. Ріда.

Важливе місце відведено інтуїції у вченні К. Юнга, котрий розглядав її як одну із психічних функцій особистості, яка визначає ставлення людини до самої себе та оточуючого світу, спосіб прийняття нею важливих життєвих

² Інсайт (англ. insight – осягнення, осяяння) – відображає психологічний феномен – раптове, нове та невитравне із минулого досвіду розуміння, осяяння суттєвих відносин і структури ситуації в цілому, засобом якого здійснюється осмислене вирішення проблеми. Поняття І. уведено гештальт-психологією (Келер (Kohler W.)).

³ Ага-переживання – почуття, що супроводжує інсайт, тобто раптове і немовби зсередини розуміння істоти, що з'являється, або вирішення проблемної ситуації.

рішень. У сучасних психологічних дослідженнях [8; 11] феномен інтуїції розкривається через різноманітні підходи до художньої творчості. Особливо виокремлюється синергетичний підхід, у якому феномен інтуїції розглядається як механізм самоорганізації, самодобудови візуальних і уявних образів, ідей, уявлень, думок (О. Князева, С. Курдюмов).

Цікавим, на нашу думку, є дослідження Р. Гаріфулліна [8], який виокремлює діалектико-матеріалістичну, постмодерністську, емпіричну, психоаналітичну, архетипічну, духовно-сміслову інтуїцію тощо. На думку автора, феномен духовно-сміислової інтуїції заснований на пошуку не універсальних, а унікальних істин та смислів, властивих тільки нам. Вони відкриваються нам у певних обставинах на межі життя та смерті, в умовах життєвої кризи, а також у творчому акті. Саме у процесі творчості, що є унікальним самовираженням, ми пізнаємо та відчуваємо те, що інші ніколи не відчують. Таким чином, *досягнення рівня духовно-сміислової інтуїції означає усвідомлення унікальності вистражданих нами істин, смислів, наших знань та уявлень про світ і про себе, які відкриваються нам у певних граничних обставинах та у творчому акті.*

Екстраполяція філософсько-психологічних підходів до означеної проблеми забезпечує її методологічне підґрунтя для музично-педагогічного процесу. Синтез герменевтики та музичної педагогіки ґрунтується на суб'єктному підході до тексту, що інтерпретується. Адже герменевтика з моменту свого існування була завжди спрямована на досягнення смислу тексту як самобутньої смислової одиниці, що потребує неординарного підходу. У зв'язку з цим у процесі сприйняття і переживання музичного твору виявляються унікальні індивідуальні смисли інтерпретатора завдяки, на нашу думку, актуалізації саме духовно-сміислової інтуїції.

Пізнання будь-якого об'єкта, зокрема і духовно-сміислової інтуїції у герменевтичному досвіді особистості у сфері музики, передбачає вивчення його структури, бо лише в такому разі виокремляться особливості цього духовного утворення, перспективи його формування в майбутніх фахівців.

Спираючись на концепцію духовного потенціалу особистості [21] щодо дослідження його структури, ми визначаємо такі рівні прояву духовно-сміслової інтуїції: *екзистенційний, інтерсуб'єктивний, трансцендентальний*.

Екзистенційний рівень як відчуття та усвідомлення людиною своєї унікальної суб'єктивності передбачає відкритість перед самим собою, вміння усвідомлювати цінності та життєві смисли, відчувати своє тіло і духовні потреби. На екзистенційному рівні важливими є прийняття себе і довіра до себе, розпізнавання мови тіла тощо. Як правило, фізична напруга та скутість знижують інтуїтивні можливості людини. Оптимальним є стан, коли людина активна, зібрана, але при цьому всі непотрібні для діяльності м'язи розслаблені. В контексті нашого дослідження важливою є здатність до розуміння мови власного тіла, що є передумовою до усвідомлення своїх нематеріальних, духовних запитів та інтуїтивних проявів. Оскільки кожна людина має свою унікальну тілесну та духовну індивідуальність, а інтуїція безпосередньо пов'язана з особистісними властивостями людини, то *екзистенційний* рівень духовно-сміслової інтуїції й виявляє неповторну скарбницю власних переживань та емоцій, які виявляються у тілесних відчуттях і реакціях.

Інтерсуб'єктивний рівень як інтуїтивне розуміння людиною всезагальних образів буття, смислів, істин, цінностей означає, що об'єктивність світу відчувається рівнозначною інтерсуб'єктивності людини. Тобто на цьому рівні всезагальність і необхідність, загальнообов'язковість і безумовність предметних значень буття існують для будь-якого суб'єкта у формі інтерсуб'єктивної, комунікативної взаємодії, що уможливорює емпатійне проникнення через дивінацію у внутрішній світ і психологію "іншого" (автора). За Гуссерлем [25], поняття інтерсуб'єктивності визначається як структура суб'єкта, що відповідає факту індивідуальної множинності суб'єктів і виступає основою їх спільності та комунікації. Інтерсуб'єктивність передбачає, що для розуміння іншого потрібно, в першу чергу, зрозуміти себе. Отже, інтерсуб'єктивний рівень духовно-сміслової

інтуїції розкриває таку властивість індивідуального герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва, а як "уживання" з досвідом інших суб'єктів, набуваючи в такий спосіб рис об'єктивності свого змісту.

Трансцендентальний рівень передбачає вихід за межі повсякденного досвіду, досягнення стану інсайту. Без трансцендентальності, яка впорядковує форми раціональної діяльності, духовність виявлятися не може. Вона втрачає свою свободу, свій трансцендентальний смисл. На цьому рівні, якщо говорити про християнську традицію, особистість приходить до розуміння людини не тільки як розумної істоти, а й особливої сакральної цінності. Тут, на думку В. Медушевського [13], діє механізм *синергізму* – співзвуччя енергії Віри – Надії – Любові. Аналізуючи епізод (25–30 такти) з Різдвяної ораторії Й. С. Баха, автор зазначає, що любов дає світу повноту, світлий зміст, легкі крила духовності. Тоді стає зрозумілим і те, чого не вистачає "світові і безпеці" в сучасному розумінні і у фальшиво створених кантатах про світ. Далі він запитує, що символізують інтонаціями незавершеності в інструментальній партії. І дає таку відповідь: у єдності з гармонічною спрямованістю і емоційною забарвленістю інтонаціями незавершеності стають крилами надії, силою, що націлена вгору. Надія, підкреслює В. Медушевський, є ранковою зорею життя, ще не днем, який сяє, а й не чорнотою ночі. Віра як здійснення омріяного і впевненість у невидимому (за визначенням апостола Павла), вважає він, також є однією з глибоких основ високої музики. Таке висловлювання свідчить про те, що самі інтонаційні комплекси в розгортанні музичного цілого набувають смислу носіїв вищих духовних цінностей – Віри, Надії, Любові. Унаслідок цього правочинно говорити, що охарактеризовані ціннісні домінанти є важливими атрибутивними векторами духовно-сміслової інтуїції майбутнього вчителя музики. Цю своєрідну логіко-психологічну редукцію в її формуванні можна пояснити сутнісною особливістю музичного мистецтва здійснювати свій вихід за межі епохи у вигляді потенції, яка є Вселенською силою.

Здійснене нами теоретичне дослідження рівнів прояву духовно-сислової інтуїції у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва засвідчило необхідність розробки методики діагностування та формування означеного феномену з подальшим її впровадженням в освітній процес. Діагностика стану професійної підготовки студентів напряму підготовки 6.020204 та спеціальності 8.02020401 "Музичне мистецтво", яка була проведена викладачами кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка протягом 2013–2014 н.р., засвідчила такі рівні сформованості духовно-сислової інтуїції у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музики: *низький, середній, високий*. Зазначені рівні визначалися за такими індикаторами: *тілесно-поведінкові* (ступінь тілесно-м'язового розкріпачення, міра оволодіння техніками дихання); *музично-медитативні* (ступінь опанування техніками дивінації, ступінь концентрованості уваги у виконанні творчих завдань); *духовно-трансцендентальні* (ступінь екстравертованості-інтравертованості, здатність до входження психіки у "надстан" як вихід за межі її звичайного функціонування).

Зазначені рівні сформованості досліджуваного феномену діагностувалися шляхом використання таких методик: тест креативності Е. Торренса "Діагностика творчого мислення", психогеографічний тест С. Дилінгера, проєктивні методики М. Люшера, методика дослідження структури самосвідомості, розроблена на основі техніки репертуарних решіток Дж. Келлі, "кольорове письмо" А. Лутошкіна тощо. Для отримання експериментальних даних було використано прийом паралельного застосування цих методик у різних групах I–IV курсів Інституту мистецтв на заняттях із навчальних дисциплін нормативного циклу – "Музична педагогіка" (ОКР "Бакалавр", професійне спрямування "Сольний спів"), варіативного циклу – інтегрований спецкурс "Педагогіка духовного потенціалу особистості" та спецкурс "Основи професійного саморозвитку

майбутнього вчителя музики" (ОКР "Магістр"). Результати діагностики показали переважно низький рівень сформованості духовно-сміслової інтуїції у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музики. У зв'язку з цим виникла необхідність розробки та впровадження в освітній процес методики поетапного формування духовно-сміслової інтуїції у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музики.

На *першому етапі* майбутній учитель музичного мистецтва повинен оволодіти технікою тілесно-м'язового розкріпачення (релаксації), яка допомагає активізувати підсвідомість, "розчутити" інтуїтивні відповіді, водночас досягти психологічної та тілесної розкритості, підвищити функціональну активність усіх органів чуття тощо. На думку Е. Князевої та С. Курдюмова [11, с. 120], ініціація творчої інтуїції, зокрема й духовно-сміслової, досягається за допомогою тілесного розкріпачення, техніки релаксації для досягнення особливого енергетичного стану, інакше кажучи, натхнення. Як правило, застосовуються такі методи тілесно орієнтованої терапії, як дихальні техніки і техніки релаксації у поєднанні.

Запропонований нами тренінг містить комплекс тілесно орієнтованих вправ. Майбутні учителі музичного мистецтва оволодівали ним на заняттях спецкурсу "Основи професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики". Завданнями спецкурсу є: розширення і поглиблення знань студентів у сфері професійного саморозвитку; актуалізація у майбутніх фахівців мотивації професійного зростання; формування ціннісного ставлення до музично-педагогічної професії; оволодіння уміннями професійного саморозвитку (самоосвіти, рефлексії, саморегуляції, самоактуалізації, самоорганізації); засвоєння основ проектних технологій.

На практичних заняттях, присвячених темі "Складові професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики", пропонувалися вправи, що розвивають рефлексивні навички: самоаналіз, самооцінка, самоконтроль. Ці навички є невід'ємними для усвідомлення майбутніми учителями музики своєї суб'єктності, розуміння своїх дій та поведінки на свідомому та

несвідомому (інтуїтивному) рівнях, управління собою та своїм тілом. Самооцінка та самоконтроль над власними, притаманними тільки даній особистості емоціями, переживаннями, тілесними реакціями допомагають усвідомити власну унікальність та співвіднести свою самооцінку з оцінкою оточуючих.

Подамо приклади тренінгових вправ. Вправа-розминка. Мета: самоусвідомлення фізичного стану. Завдання: заплющити очі, зручно сісти, уявити, що сила тяжіння Землі змінюється разом із диханням (при вдиханні вона зменшується, при видиханні – збільшується). Отже, на вдиханні тіло стає майже невагомим і вільно парує в повітрі, а при видиханні швидко тяжіє й осідає донизу. Вправа виконується впродовж 3–4 хвилин. Далі проводять обговорення, в ході якого учасники діляться своїми відчуттями та образами [21, с. 207].

Вправа 1 "Прелюдія", яка створює у студентів потрібний емоційний настрій при взаємодії з музикою, допомагає розігріти тіло і скинути м'язову напругу. Вправа 2 "Вільне дихання" – дихальні вправи, запозичені з хатха-йоги та адаптовані для невідготовленого учасника. Вони можуть проводитися на початку тренінгу або чергуватися з іншими вправами. Вправа 3 "Релаксація" – розрахована на зняття м'язових затисків і усвідомлення тіла, його можливостей і рухів. Вправа 4 "Діалог" – спрямована на невербальну взаємодію з партнером, емоційні переживання контакту з ним, його прийняття і довіру до нього. Ця та попередня групи вправ виконуються під музику.

Для активізації інтуїтивних процесів осягнення музичного тексту можна використовувати метод музичного руху. Його сутність полягає в організації цілісного сприйняття музики, цілісного руху та формування здатності до творчого створення музично-рухового образу (виразної форми руху, яка втілює музичний зміст). Активізація інтуїції досягається за рахунок так званого інтуїтивного сприйняття музики та безпосереднього прояву його у рухах. Подальші пошуки музично-рухового образу здійснюються

послідовно через аналіз, осмислення й творчу переробку безпосереднього рухового відгуку [18].

На *другому етапі* реалізації запропонованої методики доцільно використовувати методи дивінаційної техніки. Ці методи вивчаються на семінарських та практичних заняттях із навчальної дисципліни "Музична педагогіка" у змістовому модулі II, тема "Методи та прийоми музичного навчання та виховання". Дивінація (від лат. *divination* – передчуваю, передбачаю) – метод, спрямований на вияв творчої інтуїції, уживання в психологію іншого "Я". Основу дивінаційного методу складає інтуїція як спосіб бачення, відображення та осягнення істини. Цей метод застосовується при ознайомленні з новим музичним твором, активізує художньо-пізнавальну діяльність та процеси сприйняття, учування, інтонування та розпізнавання художнього образу й музично-виразних засобів його втілення. При використанні дивінаційного методу створюється ситуація, в якій студенти спонукаються до художньо-музичного самовираження і творчого пошуку на інтуїтивному рівні. Цим вони виявляють власне унікальне ставлення до світу й усвідомлення себе в ньому, відчувають неповторність набутих ними досвіду, істин, смислів, які відкриваються їм у творчому акті.

У вправах із застосуванням дивінаційної техніки переважають безсвідомі дії, які засновані на внутрішньому стимулюванні, відсутності аналізу ситуації, неусвідомленості можливих наслідків. Як відомо, музика викликає емоції, що виявляються у формі інтонування, дихання і руху як упізнавання сутності музичного тексту. Б. Асаф'єв стверджував, що музичне мистецтво постійно відчуває на собі вплив "німої інтонації" пластики та рухів людини. Розглядаючи музику як мистецтво смислу, що інтонується, він підкреслював, що "музична інтонація ніколи не втрачає зв'язків ані зі словом, ані з танцем, ані з мімікою (пантомімою) людського тіла..." [3, с. 212] Розуміючи музичну інтонацію як "осмислення звучання", Б. Асаф'єв [3, с. 213–216] розрізняє п'ять видів музичних інтонацій: емоційно-експресивні, предметно-образотворчі, музично-жанрові, музично-стильові, музично-

композиційні. Ми пропонуємо вправи, котрі включають різні види інтонування, що виступають як важливий методичний інструментарій та діалогічно взаємодіють із музичним текстом. Вправа 1. "Вокальне інтонування": осягнення звуковисотних особливостей музичного тексту. Вправа 2. "Інструментальне інтонування": усвідомлення просторової характеристики музичного руху. Вправа 3. "Пластично-рухове інтонування": розкриття просторово-часової характеристики музичного руху, інакше кажучи, аналізу-інтерпретації музики у русі.

Робота з музичним текстом за допомогою дивінаційного методу допускає неочікувані одкровення, здогадки, спонтанні реакції, неоднозначні рішення. Таким чином, дивінаційний метод актуалізує творчий пошук студента до оновлених смислів та ідей, усвідомлених і набутих ним раніше; підштовхує його до самостійної продуктивної діяльності та посилює духовно-смыслову інтуїцію, збагачуючи герменевтичний досвід особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

На *третьому етапі* реалізації методики формування духовно-смыслової інтуїції у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва використовувався комплекс медитативних вправ на заняттях інтегрованого спецкурсу "Педагогіка духовного потенціалу особистості". Так, на думку О. Князевої та С. Курдюмова [11, с. 122], медитативні техніки йогів допомагають досягти тілесного стану спокою, який є основою для занять вищою концентрацією, медитацією. Медитація означає найкоротший вихід із ментальних лабіринтів до осяяння. У стані інсайту, на переконання авторів, людині-творцю залишається тільки поспішати фіксувати потік думок, ідей, образів. У цьому випадку відкриття сприймається як упізнавання світу, а інтуїція розкриває його справжнє різноманіття і поліфонію.

Наводимо приклади деяких вправ.

Вправа. Мета: розвиток емпатії у стані релаксації. Завдання: зручно сісти, уявити "розслаблений" предмет (перестиглий фрукт, наприклад).

Відчути себе цим предметом, "увійти в його внутрішній світ". Розповіді про почуття, переживання цього предмета в даний момент від його особи. Далі починає говорити наступний член групи, який може продовжити розповідь або розпочати нове перевтілення [21, с. 207].

Виходячи з вимог релаксації, ми застосовуємо прийом групового прослуховування джазових імпровізацій меланхолійного характеру з подальшим їх обговоренням. Далі пропонуємо музично-медитативні вправи з використанням музичних творів Л. Бетховена, Й. Баха, Ф. Шопена, Д. Бортнянського, С. Рахманінова, П. Чайковського та ін. [14, с. 139–156], розроблені В. Петрушиним, а саме: "Розвиток самопізнання "Дзеркало", "Активізація життєвих сил "Енергія", "Подолання сором'язливості", "Прагнення до досконалості".

Для формування здатності входження психіки у "надстан" як вихід за межі її звичайного функціонування використовуємо філософські аутотренінги В. Петрушина [14, с. 157–167] з використанням музичних творів А. Моцарта, Г. Генделя, Й. Баха, Ф. Шопена, Ф. Мендельсона та ін.: "Внутрішній спокій", "Вихід за межі ситуації", "Світогляд, що зцілює".

Доцільно застосовувати адаптовані вправи із психотренінгу М. Цзена та Ю. Пахомова [22, с. 60–70]. Вправа 1 "Виконавець ХХІ ст." спрямована на ідентифікацію себе з видатним виконавцем (наприклад, Е. Гілельс, В. Горовиць, С. Ріхтер та ін.) і передбачає опис своїх переживань у стані перевтілення. Вправа 2 "Візит до Морфея" допомагає увійти у стан "спати не засинаючи" на тлі обраної метроритмічної пульсації (наприклад: ритмічна схема із "Болеро" М. Равеля). Вправа 3 "Слово" – у ході виконання цієї вправи потрібно зосередитися на значенні певного слова (наприклад: "мелодія") і прослідкувати його передіснування у глибинах свідомості задовго до того, як воно набуде завершеної форми. Позитивним результатом буде відкриття нових значень цього слова. У вправі 4 "Задзеркалля" учасникам пропонується протягом 10–15 хв. споглядати картину, проникнутися її настроєм, уявити імпульс, що став першоджерелом твору, та

дібрати до неї музичний супровід у вигляді тези-антитези (близький та протилежний за характером).

В інтегрованому спецкурсі передбачені *заняття-есе* – невеликі музичні нариси, які не потребують аналізу музики, відтворення творчого шляху композитора, активізації музичного мислення. Навпаки, щоб досягти навчальної вершини створення Краси, стану катарсису під час спілкування з музикою, доцільно, на наш погляд, розпочинати з організації колективної "творчої бездумності". Можливо, це і є найвищий рівень поєднання Істини – Добра – Краси, виражений через безпосередність та відкритість духовних почуттів.

На заняттях інтегрованого спецкурсу "Педагогіка духовного потенціалу особистості" використовуються прийоми, спрямовані на поглиблення духовно-сислової інтуїції (прийоми онтопсихологічної музикотерапії, колективне обговорення проєктивних малюнків, танцювальна терапія тощо). Методологічне значення трансцендентальної компоненти музики, її осмислення в контексті буття найоптимальніше розкривається в органічному взаємозв'язку з принципом "естетичної незаінтересованості" (за І. Кантом). Високий трансцендентальний смисл музики полягає в тому, що вона перевершує дух і дає змогу здійснювати "владу" над повсякденним людським існуванням. Відображення реальності і одночасно виходу за її межі відбувається під час танцювальної терапії (у груповій формі занять інтегрованого курсу).

Спираючись на ідеї К. Рудестама [17], визначено низку завдань, що вирішуються під час танцювальної терапії в груповій формі: а) підвищення самооцінки шляхом формування позитивного образу власного тіла; б) встановлення зв'язку почуття з рухом; в) створення групової єдності – ідентифікація свого "Я" з групою. Специфічність застосування танцю з психотерапевтичною метою, на думку К. Рудестама, полягає в тому, що в ньому спонтанно вивільняються почуття у вільному русі та імпровізації (стилізація не має значення). У танці відбувається катарсичне вивільнення

через рух неусвідомлюваних потягів і потреб індивіда, знімаються бар'єри на шляху духовного розвитку особистості. Формування духовно-сміслової інтуїції через жест, ритмічну дію, позу, невербальне спілкування відбувається з використанням творів композиторів-романтиків (А. Дворжак, Ф. Мендельсон, Ф. Шопен та ін.).

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, діагностики та методики формування окресленого феномену, ми дійшли таких висновків:

– актуалізація духовно-сміслової інтуїції у формуванні герменевтичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяє прояву власної унікальності інтерпретатора;

– виокремлення рівнів (екзистенційного, інтерсуб'єктивного, трансцендентального) вияву духовно-сміслової інтуїції окреслює особливості цього духовного утворення та перспективи його формування у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва;

– розробка та впровадження в освітній процес Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка методики поетапного формування духовно-сміслової інтуїції у герменевтичному досвіді майбутнього вчителя музичного мистецтва через комплекс спеціально підібраних та адаптованих тренінгових вправ та різноманітних технік (дихання, релаксації, медитації, дивінації та ін.) спонукають студентів до творчого пошуку, самостійної продуктивної діяльності, усвідомлення власної унікальності та неповторності.

Список використаних джерел

1. Августин А. Христианская наука, или Основания священной герменевтики и искусство церковного красноречия [Електронний ресурс] / А. Августин // Открытая библиотека святоотеческой литературы Agios : электронная энциклопедия, 2011. – Режим доступа: http://agios.org.ua/wiki/index.php/Аврелий_Августин._Христианская_наука. – Назва з екрана.

2. Аристотель. Соч. : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, Т. 2. – 1978. – С. 258.
3. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс : в 2 кн. / Б. В. Асафьев // Б. В. Асафьев. – Л. : Музыка, 1971. – 376 с.
4. Бергсон А. Философская интуиция / А. Бергсон // Новые идеи в философии. – СПб., 1912. – С. 3.
5. Варыгин Д. В. Проблема понимания в современной герменевтике / Д. В. Варыгин // Российский гуманитарный журнал. – 2012. – Т. 1, № 1.
6. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1991. – 367 с.
7. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики / Г.-Г. Гадамер ; пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, Т. 1. – 2000. – 464 с.
8. Гарифуллин Р. Интуиция и творчество: новые психологические подходы [Электронный ресурс] / Р. Гарифуллин // Пси-фактор. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/intuition5.htm>. – Назва з екрана.
9. Дахній А. Проект герменевтичної феноменології Мартина Гайдегера в контексті еволюції його мислення / А. Дахній // Філософська думка: Sententiae. – 2012. – № 1 (XXVI). – С. 69–80.
10. Дильтей В. Введение в науки о духе. Опыт полагания основ для изучения общества и истории / В. Дильтей // Собр. соч. : в 1 т. – М., 2000. – 762 с.
11. Князева Е. Н. Интуиция как самодистраивание / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – № 2. – С. 110–122.
12. Менегетти А. Введение в онтопсихологию / А. Менегетти ; пер. с итал. – Пермь : Хартон Лимитед, 1993. – 64 с.
13. Медушевский В. В. Таинственные энергии музыки / В. Медушевский // Музыкальная академия. – 1992. – № 3. – С. 324–325.

14. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: теория и практика : учеб пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Петрушин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 176 с.
15. Платон. Собр. соч. : в 4 т. / Платон. – М. : Мысль, Т. 1. – 1990. – С. 592–596.
16. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
17. Рудестам К. Групповая психотерапия и практика / К. Рудестам ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
18. Руднева С. Д. Опыт работы по развитию эстетической активности методом музыкального движения / С. Д. Руднева, А. В. Пасынкова // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – С. 84–91.
19. Олексюк О. М. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колективна монографія / О. М. Олексюк, М. М. Ткач, Д. В. Лісун. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 150 с.
20. Олексюк О. М. Конгеніальність у герменевтичних смислах мистецької освіти / О. М. Олексюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія "Педагогіка і психологія". – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 44. – Ч. 4. – С. 159–165.
21. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
22. Цзен Н. В. Психотренинг: игры и упражнения / Н. В. Цзен, Ю. В. Пахомов. – 2-е изд., доп. – М. : Независимая фирма "Класс", 1999. – 272 с.
23. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М., 1997. – С. 152–153.
24. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер. – СПб., 2002. – 242 с.
25. Husserl E. Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge / E. Husserl // Husserliana. Bd. 1. – Den Haag, 1950.

Аннотация

В статье впервые теоретически обоснована сущность понятия духовно-смысловой интуиции, осуществлен исторический дискурс изучения этого феномена, обобщены подходы к исследованию искомой проблемы. Выявлены уровни проявления духовно-смысловой интуиции (экзистенциальный, интерсубъективный, трансцендентальный), раскрыты особенности ее формирования в герменевтическом опыте будущего учителя музыкального искусства. Проведена педагогическая диагностика уровней сформированности духовно-смысловой интуиции у студентов специальностей 6.020204 и 8.02020401 «Музыкальное искусство». Определены три уровня сформированности исследуемого феномена: низкий, средний, высокий.

Разработана поэтапная методика формирования духовно-смысловой интуиции в герменевтическом опыте будущего учителя музыкального искусства путем внедрения комплекса специально подобранных и адаптированных тренинговых упражнений и разнообразных техник. На первом этапе применялся тренинг, который включал комплекс телесно-ориентированных упражнений, построенных на техниках дыхания и релаксации. На втором этапе использовались методы дивинационной техники. Третий этап содержал комплекс медитативных упражнений, психотренинг, упражнения онтопсихологической музыкотерапии и танцевальной терапии.

Внедрение предложенной методики в образовательный процесс высших учебных заведений искусства создаст условия для творческого поиска студентов, их самостоятельной продуктивной деятельности, осознание ими собственной уникальности и неповторимости.

Ключевые слова: духовно-смысловая интуиция, герменевтический опыт, будущий учитель музыкального искусства.

Summary:

In this article was for the first time theoretically grounded spiritual essence of the concept of semantic intuition, made historical discourse of the study of this phenomenon, generalized approaches to research the defined problems. Discovered the levels of manifestation of spiritual and semantic intuition (existential, intersubjective, transcendental), covered the features of its formation in hermeneutic experience of future teacher of music.

Was realized educational assessment of levels of spiritual and semantic intuition of students in field of study 6.020204 and specialty 8.02020401 "Music Art". Defined three levels of formation of the researched phenomenon: low, medium and high.

Stage by stage methodology of formation of spiritual and semantic intuition in hermeneutic experience of the future teacher of music was developed through a set of specially selected and adapted training exercises and various techniques. The first phase was applied the training, which contains of a set of body-oriented

exercises, based on breathing and relaxation techniques. In the second phase were used methods of divination technology. The third stage involved a complex of meditation exercises, psycho exercises, onto psychology music therapy and dance therapy.

Implementation of the proposed methods in the educational process of higher education art institutions will create conditions for student's creative research, their independent productive activities, awareness of their own uniqueness and originality.

Key words: spiritual and semantic intuition, hermeneutic experience, future teacher of music.